

نقشِ سیاسی، نظامی و فکری انصار در عصر خلفای راشدین

حامد محمد الخلیفه

ترجمه

میثم کرمی

مهدی عابدی جزینی

سیدناصر موسوی

کتابساز

نگارخانه

نشر نگاه معاصر

نقش سیاسی، نظامی و فکری انصار در عصر خلفای راشدین

حامد محمد الخلیفه

ترجمه: میثم کرمی، مهدی عابدی جزینی، سیدناصر موسوی

ناشر: نشر نگاه معاصر (وابسته به مؤسسه پژوهشی نگاه معاصر)

مدیر هنری: باسم الرسام

صفحه آرای: رقیه تیموری

لیتوگرافی: چاپ پیکان

چاپ اول: ۱۴۰۱ شمارهگان: ۵۵۰

قیمت: ۲۹۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۲۹۰-۲۰۷-۰

خلیفه، حامد محمد Khalifah, Hamid Muhammad

الانصار فی العصر الراشدی

نقش سیاسی، نظامی و فکری انصار در عصر خلفای راشدین / نویسنده حامد محمد

الخلیفه؛ ترجمه: میثم کرمی، مهدی عابدی جزینی، سیدناصر موسوی.

تهران: نگاه معاصر، ۱۴۰۱.

۴۸۴ ص: جدول (بخشی رنگی): ۲۱۰۱۴ ص.م.

۹۷۸-۶۲۲-۲۹۰-۲۰۷-۰

فیا

کتابنامه: ص [۴۴۵] - ۴۶۶.

انصار

Ansar

صحابه

Muhammad, Prophet, d. 632 -- Companions

خلفای راشدین

Caliphs, Orthodox*

اسلام - تاریخ - ۱۱ - ۴۱ ق.

Islam - History - 632-661

کرمی، میثم، ۱۳۶۰، مترجم

عابدی جزینی، مهدی، ۱۳۵۹، مترجم

موسوی، سیدناصر، ۱۳۵۴، مترجم

BP 28/6

۲۹۷/۹۴

۹۰۲۶۴۸۷

نشانی: تهران - مینی سیتی - شهرک محلاتی - فاز ۲ مخابرات - بلوک ۳۸ - واحد ۲ شرقی - تلفن: ۲۲۴۴۸۴۱۹

پست الکترونیک: negahe.moaser94@gmail.com

سرشناسه

عنوان قراردادی

عنوان و نام پدیدآور

مشخصات نشر

مشخصات ظاهری

شابک

وضعیت فهرست نویسی

یادداشت

موضوع

شناسه افزوده

شناسه افزوده

شناسه افزوده

رده بندی کنگره

رده بندی دیویی

شماره کتابشناسی ملی

بایاد:

استاد عنایت اللہ رضا (۱۲۹۹-۱۳۸۹)

با احترام به:

ترجمه کتاب "اعراب حدود مرزهای روم شرقی و ایران در سده‌های چهارم - ششم

میلادی، نوشته ن. و. پیگولوسکایا"

فهرست

- نقش سیاسی، نظامی و فکری انصار در عصر خلفای راشدین ۱۷
- مقدمه و تحلیل منابع: ۱۷
- تحلیل منابع: ۲۰
- قرآن کریم: ۲۱
- کتاب‌های حدیث پیامبر (ص): ۲۲
- کتاب‌های علم رجال و تراجم: ۲۴
- کتاب‌های جرح و تعدیل: ۲۴
- کتاب‌های صحابه: ۲۵
- کتاب‌های طبقات: ۲۵
- کتاب‌های سیره و مغازی: ۲۶
- کتاب‌های تاریخی: ۲۷
- کتاب‌های تاریخ شهرها: ۲۹
- کتاب‌های انساب: ۳۰
- منابع دیگر: ۳۰
- فصل اول: انصار و رسول خدا (ص) ۳۳
- مبحث اول: مدینه به هنگام هجرت پیامبر (ص) ۳۵
- شمه‌ای پیرامون این شهر، کمی پیش از هجرت پیامبر (ص): ۳۵
- شمه‌ای پیرامون زندگی اقتصادی و دینی یثرب: ۳۸
- حدود مدینه و نامگذاری آن پس از هجرت: ۴۰
- نسب‌های انصار: ۴۲

- ۴۳..... منازل اوس و خزرج:
- ۴۴..... نام‌گذاری اوس و خزرج به انصار:
- ۴۵..... پدیده انقراض در نسل‌های انصار:
- ۴۸..... ارتباط انصار با رسول خدا(ص):
- ۴۹..... عقبه اول:
- ۴۹..... عقبه دوم:
- ۵۰..... نقیان:
- ۵۱..... استقبال انصار از پیامبر خدا(ص):
- ۵۱..... در قبا:
- ۵۴..... در مدینه:
- ۵۸..... سازماندهی اولیه پیامبر(ص) در شهر مدینه:
- ۵۹..... پیمان برادری:
- ۶۱..... مبحث دوم: جهاد انصار در عصر پیامبر(ص)
- ۶۱..... در غزوات:
- ۶۲..... انصار در بدر:
- ۶۴..... حضور انصار در غزوات پیامبر(ص) در فاصله میان غزوه بدر و احد:
- ۶۵..... جهاد انصار در غزوه احد:
- ۶۷..... مشارکت انصار در غزوه حمراء الأسد:
- ۶۹..... در غزوه بدر الموعده:
- ۷۰..... در غزوه ذات الرقاع:
- ۷۱..... در غزوه بنی مصطلق:
- ۷۱..... نقش انصار در غزوه خندق:
- ۷۵..... انصار در غزوه بنی لحيان:
- ۷۶..... در غزوه غابة:
- ۷۶..... انصار در حدیبیه:
- ۷۷..... نقش انصار در غزوه فتح:

- انصار در غزوه حنین: ۸۰
- مشارکت انصار در طائف: ۸۲
- در غزوه تبوک: ۸۳
- جهاد انصار در سریّه‌ها: ۸۵
- در سریّه قطن و بئر معونه (ه۳): ۸۵
- در سریّه رجیع: ۸۶
- سریّه عبدالله بن انیس: ۸۷
- سریّه محمد بن مسلمه انصاری به قرطاء: ۸۸
- سریّه محمد بن مسلمه به ذی القصّه: ۸۸
- در سریّه عمرو بن امیه ضمّری: ۸۹
- سریّه بشیر بن سعد انصاری به سمت فدک: ۸۹
- سریّه بشیر بن سعید انصاری به یمن و حُبار: ۸۹
- مشارکت در عمره القصیه: ۹۰
- نقش انصار در جنگ موته (ه۸): ۹۱
- در ذات السلاسل (ه۸): ۹۲
- در سریّه حَبِط (ه۸): ۹۳
- سریه ابوقتاده حارث بن ربیع انصاری به خضرة (ه۸): ۹۳
- سریه ابوقتاده حارث بن ربیع انصاری به تیره اضم: ۹۳
- سریه قیس بن سعد انصاری به منطقه صُداء: ۹۴
- سریّه قطبّه بن عامر بن حدیده به خثعم (ه۹): ۹۴
- مبحث سوم: موضع گیری انصار در قبال یهودیان و منافقین مدینه در عصر پیامبر (ص) و جایگاه انصار در پیشگاه رسول خدا (ص) ۹۷
- انصار و یهودیان در مدینه در عصر پیامبر (ص): ۹۷
- موضع گیری انصار در قبال رهبران یهودی: ۹۸
- کشتن کعب بن اشرف: ۹۹
- قتل ابن سُنینه یهودی: ۱۰۰

- ۱۰۰..... کشته شدن سلامه بن ابی حقیق یا ابورافع:
- ۱۰۱..... اسیر بن زرام:
- ۱۰۲..... انصار و یهودیان بنی قینقاع:
- ۱۰۴..... انصار و یهودیان بنی نضیر:
- ۱۰۵..... مشارکت انصار در غزوه بنی قریظه:
- ۱۰۶..... انصار و یهودیان خیبر:
- ۱۰۷..... انصار و غنائم خیبر:
- ۱۰۸..... تقسیم غنائم خیبر و فروش آن:
- ۱۰۹..... نقش انصار در فتح فدک:
- ۱۱۰..... مشارکت انصار در فتح "وادی القری":
- ۱۱۱..... موضع گیری انصار در قبال یهودیان اوس و خزرج:
- ۱۱۲..... موضع گیری انصار در قبال منافقان در دوران رسول خدا(ص):
- خواری و زبونی منافقان در قبال رسول خدا(ص) به هنگام خروج رسول خدا(ص) به سمت احد:
- ۱۱۴..... تلاش عبدالله بن حرام انصاری برای بازگرداندن منافقان به صفوف اسلام، پیش از جنگ احد:
- ۱۱۶..... عبدالله بن ابی بعد از جنگ احد:
- ۱۱۷..... موضع گیری انصار در مقابل منافقین در غزوه خندق:
- ۱۱۸..... موضع گیری انصار در قبال منافقان در غزوه بنی المصطلق:
- ۱۲۰..... موضع گیری انصار در قبال منافقین در غزوه تبوک:
- ۱۲۲..... تزلزل منافقان پیش از جنگ تبوک:
- ۱۲۳..... سستی برخی از مردم در مشارکت کردن در جنگ تبوک:
- ۱۲۴..... ساخت مسجد ضرار:
- ۱۲۵..... تلاش برخی از منافقان برای کشتن پیامبر(ص) در راه بازگشت از تبوک:
- ۱۲۷..... توضیحاتی پیرامون تعداد منافقین، در ایام جنگ تبوک در سال نهم هجری:
- ۱۲۸..... جایگاه انصار، در پیشگاه رسول خدا(ص):
- ۱۳۰.....

- سفرارش به انصار: ۱۳۱
- پرهیز از دشمنی با انصار یا کینه به دل گرفتن از آنان: ۱۳۳
- دعای پیامبر و ستایش پیامبر (ص) در حق آنان: ۱۳۴
- جایگاه انصار در پیشگاه رسول خدا (ص): ۱۳۵
- سفرارش پیامبر به انصار، مبنی بر صبر پیشه کردن در دشواری‌ها: ۱۳۷
- فصل دوم: نقش سیاسی انصار در زمان خلفای راشدین ۱۴۱**
- مبحث نخست: نقش سیاسی انصار در زمان خلافت ابوبکر ۱۴۳**
- والیان انصار در آغاز خلافت ابوبکر: ۱۴۳
- موضع‌گیری انصار در قبال بیعت ابوبکر در سقیفه: ۱۴۴
- دلایل انصاری که به بیعت با مهاجرین دعوت می‌کردند: ۱۴۶
- استدلال‌های مهاجرین بر ضد انصار، در مسئله خلافت: ۱۴۸
- بیعت انصار با ابوبکر: ۱۵۲
- اتفاق نظر انصار به بیعت با ابوبکر: ۱۵۷
- عذرخواهی ابوبکر از انصار و مهاجرین به خاطر برعهده گرفتن خلافت: ۱۶۲
- حدیث "پیشوایان دین از قریشیان هستند" و موضع انصار در قبال آن: ۱۶۶
- کسانی که قائل به اتفاق نظر بر حدیث "پیشوایی قریشیان" هستند: ۱۷۰
- مبحث دوم: نقش سیاسی انصار در زمان خلافت عمر بن خطاب ۱۷۷**
- انصار و سیاست مدیریتی عمر: ۱۷۷
- یاری جستن عمر از برخی از انصار، در اجرای سیاست خویش: ۱۸۲
- نقد عبادة بن صامت از سیاست معاویه والی ایشان: ۱۸۳
- محمد بن مسلمه حارثی انصاری، فرستاده خلیفه برای حسابرسی والیان: ۱۸۵
- حسابرسی والی مصر: ۱۸۶
- حسابرسی والی کوفه: ۱۸۸
- ولایت عمیر بن سعد انصاری بر حمص: ۱۹۰
- انصار و شورا، در خلافت عمر: ۱۹۳

- از جمله مشارکت‌های دیگر انصار و جایگاه آنان در نگرش عمر: ۱۹۶
- مبحث سوم: نقش سیاسی انصار، در زمان خلافت عثمان ۱۹۹
- انصار و بیعت با خلیفه، عثمان: ۱۹۹
- تصوّر انصار از فتنه و موضع‌گیری آنان در برابر آن: ۲۰۲
- برخی انصار که برخی سیاست‌های عثمان را انکار می‌کردند: ۲۰۹
- موضع‌گیری انصار در قبال ساکنان شهرهایی که به سمت عثمان حرکت کردند: ۲۱۱
- موضع‌گیری انصار در قبال ورود آنان به شهر مدینه: ۲۱۶
- موضع‌گیری انصار بعد از کشته شدن عثمان: ۲۲۱
- گریستن انصار در فقدان عثمان: ۲۲۵
- مجزوز عثمان در منع دفاع از او و بهانه انصار در پایبند بودن به آن: ۲۲۷
- مبحث چهارم: نقش سیاسی انصار در خلافت علی (ع) ۲۳۱
- موضع‌گیری انصار در قبال بیعت با علی بن ابیطالب (ع) به عنوان خلیفه: ۲۳۱
- انصار و مدیریت دولت در خلافت علی (ع): ۲۳۴
- انصار و تصمیم خلیفه مبنی بر خروج از مدینه: ۲۳۷
- از جمله مشارکت‌های سیاسی انصار در زمان خلافت علی (ع): ۲۴۵
- عثمان بن حنیف در ولایت بصره: ۲۴۵
- قیس بن سعد در ولایت مصر: ۲۴۸
- موضع‌گیری قیس بن سعد، در قبال صلح حسن بن علی (ع) با معاویه: ۲۵۴
- فصل سوم: تأثیر انصار در رفع ارتداد و نقش آنها در فتوحات عصر خلفای راشدین . ۲۵۷
- مبحث اول: نقش انصار در نابود کردن اهل رده ۲۵۹
- موضع‌گیری نسبت به مرتدان و مشارکت انصار در جهاد با آنها در بزاخه و بطاح ۲۵۹
- انصار در یمامه ۲۶۴
- مشارکت‌کنندگان انصاری در یمامه: ۲۶۷
- کشته شدن مسیلمه: ۲۷۵
- شهیدان انصار در یمامه (۱۲ق): ۲۷۶

- انصار و نبرد رده در یمن: ۲۸۱
- مبحث دوم: همکاری انصار در شام، مصر، عراق و مناطق شرقی ۲۸۹
- انصار بعد از نبرد رده: ۲۸۹
- نقش انصار در نبرد یرموک (۱۱۳ق): ۲۹۱
- سفیر شدن معاذ بن جبل در روم در آستانه نبرد «موقعة فحل»: ۲۹۴
- نقش انصار در فتح حمص و لاذقیه: ۲۹۵
- نقش انصار در فتح قیساریه: ۲۹۷
- نقش انصار در فتح مصر و اسکندریه: ۲۹۹
- سفیر شدن عباد بن صامت انصاری نزد مقوقس: ۳۰۰
- از مجاهدت های انصار در فتح اسکندریه: ۳۰۱
- نقش انصار در فتح قبرس (۲۷هـ): ۳۰۳
- مشارکت انصار در فتوح عراق و مشرق: ۳۰۵
- جهاد انصار در نبرد جسر (۱۳هـ): ۳۰۵
- انصار در نبرد قادسیه (۱۴هـ): ۳۰۸
- انصار در فتح قزوین: ۳۰۹
- انصار در نهاوند و پس از آن: ۳۱۰
- جهاد انصار در رامهرمز و شوشتر: ۳۱۲
- مبحث سوم: همراهی انصار در جنگ ها در زمان خلافت علی بن ابی طالب (ع) . ۳۱۵
- انصار و درگیری جمل (۳۶هـ): ۳۱۵
- موضع انصار در صفین: ۳۱۷
- تلاش برای صلح: ۳۱۷
- همکاری با خلیفه و اقدام برای اصلاح: ۳۱۹
- اقدام قاطع در تایید خلیفه و یاری او: ۳۲۷
- موضع انصار در بالا بردن قرآن ها بر نیزه ها در نبرد صفین: ۳۲۹
- موضع انصار در قبال خوارج بعد از صفین: ۳۳۱

- فصل چهارم: نقش انصار در حرکت فکری در عصر خلفای راشدین ۳۳۷
- مبحث نخست: نقش انصار در جمع آوری قرآن کریم ۳۳۹
- جمع کنندگان قرآن از انصار: ۳۴۲
- درباره قرائت ابی بن کعب و انصاری و قرآن او: ۳۴۳
- جایگاه ابی بن کعب انصاری در علوم قرآن: ۳۴۷
- زید بن ثابت: ۳۴۹
- معاذ بن جبل ۳۵۱
- ابودرداء: ۳۵۳
- سهم انصار در آموزش قرآن در مدینه و خارج آن: ۳۵۵
- از روش های انصار در علم آموزی و آموزش قرآن: ۳۵۹
- مبحث دوم: نقش انصار در حدیث شریف نبوی ۳۶۱
- حدیث شریف نبوی: ۳۶۱
- اهتمام انصار به حدیث و معارضه برخی با تدوین آن: ۳۶۵
- نگرانی و مراقبت انصار در کتابت حدیث: ۳۶۸
- موضع انصار درباره جواز تدوین حدیث: ۳۶۹
- انصار و سفر در طلب حدیث: ۳۷۰
- نقش زنان انصار در روایت حدیث: ۳۷۵
- مبحث سوم: در فقه ۳۷۹
- انصار و فقه: ۳۷۹
- موضع فقیهان انصار درباره فتوا دادن: ۳۸۴
- جایگاه علمی فقهای انصار ۳۸۹
- خاتمه ۳۹۷
- پیوست ها ۴۰۱
- نقییان ۴۰۱
- کسانی که ساخت مسجد ضرار به آنها نسبت داده شده: ۴۰۱

- از کسانی که مسجد ضرار را بنا کردند: ۴۰۳
- افرادی از اوس و خزرج که به آنها نسبت نفاق داده شده: ۴۰۴
- حاضران بدر از خزرجیان که نسب آنها قطع شده است: ۴۰۷
- شهیدان انصار در نبرد یمامه (۱۲هـ): ۴۱۱
- شهدای انصار در نبرد جسر (۱۳هـ): ۴۱۵
- مبارزان انصار که در نبرد صفین از یاران علی (ع) بودند؛ "اهل بدر": ۴۱۶
- مبارزان انصار که در نبرد صفین از یاران علی (ع) بودند؛ "غیر اهل بدر": ۴۱۷
- مبارزان انصار که در نبرد صفین از یاران معاویه بودند: ۴۲۰
- زنان انصار که از آنان روایت نقل شده است: ۴۵۵
- تفکیک قبیله ای زنان انصار که از آنان روایت شده است: ۴۵۵
- فهرست منابع و مآخذ ۴۶۱
- منابع: ۴۶۱
- مآخذ: ۴۷۸
- پایان نامه ها: ۴۸۳
- فصلنامه ها ۴۸۴

- ۱۶۱
- ۱۶۲
- ۱۶۳
- ۱۶۴
- ۱۶۵
- ۱۶۶
- ۱۶۷
- ۱۶۸
- ۱۶۹
- ۱۷۰
- ۱۷۱
- ۱۷۲
- ۱۷۳
- ۱۷۴
- ۱۷۵
- ۱۷۶
- ۱۷۷
- ۱۷۸
- ۱۷۹
- ۱۸۰
- ۱۸۱
- ۱۸۲
- ۱۸۳
- ۱۸۴
- ۱۸۵
- ۱۸۶
- ۱۸۷
- ۱۸۸
- ۱۸۹
- ۱۹۰
- ۱۹۱
- ۱۹۲
- ۱۹۳
- ۱۹۴
- ۱۹۵
- ۱۹۶
- ۱۹۷
- ۱۹۸
- ۱۹۹
- ۲۰۰

نقش سیاسی، نظامی و فکری انصار در عصر خلفای راشدین

«وَالسَّابِقُونَ الْأُولُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ» (توبه: ۱۰۰).

مقدمه و تحلیل منابع:

سپاس خداوند عزتمند و آمرزنده را سزاست و درود و سلام خداوند بر فرستاده برگزیده الهی و بر دودمان پاک و طاهر و نیک سرشت وی، از جمله مهاجرین و انصار. موضوع این پژوهش، پیرامون نقش سیاسی، نظامی و فکری انصار در دوران خلفای راشدین است؛ چرا که انصار، ساکنان مدینه بودند که در کمال ایمان، اطاعت و فرمانبرداری، با پیامبر خداوند بیعت کردند تا یاری‌گر اسلام و حامی آن باشند و بر خویشن دوستی، صبر پیشه کردند و رسول خدا (ص) و مهاجرین را پناه دادند و با خون و مال خویش، یار و غم‌خوار آنان بودند و خداوند، لب به ستایش آنان گشوده و می‌فرماید: «وَالَّذِينَ تَبِعُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ هَاجِرٍ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا يُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شَحْنًا نَفْسَهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» (حشر: ۹).

پیامبر اکرم (ص) نیز در احادیث فراوانی، لب به ستایش آنان گشوده، به شکلی که محبت به آنان را بخشی از ایمان، محسوب می‌کند و کینه ورزیدن به آنان را بخشی از نفاق می‌داند و پیوسته امت، همه معانی ستایش و ارج و تقدیر را برای این گروه از مسلمانان بر دوش می‌کشد؛ چرا که در یاری کردن اسلام و گام برداشتن در شکل‌گیری دولت در عصر خلفای راشدین، مواضع شایان توجهی داشتند.

با توجه به اهمیت این مواضع و عدم وجود یک پژوهش علمی که بروزدهنده این دیدگاه‌ها و مواضع باشد، نگارش در باب این موضوع را برگزیدیم.

از آنجایی که تلاش‌ها و جان‌فشانی‌های آنان در عصر پیامبر (ص) در بیشتر روایاتی که پیرامون آنان وارد شده، مورد پذیرش و تسلیم همگان است، پژوهش ما، پیرامون مواضع و مشارکت‌های آنان در عصر خلفای راشدین، تمرکز یافته و تجلّی بخشیدن این مسئله، راه‌گزینی ندارد که به سلسله‌ای از سؤالات پیرامون بسناری از رخدادها و جزئیات در عصر خلفای راشدین، پاسخ داده شود و شایسته است برای دستیابی به اطلاعات درست و راستین، دقّت نظر به خرج داد.

انصار پس از رحلت پیامبر (ص)، در سقیفه بنی ساعده چه کردند؟ سعد بن عبادۀ چه اقدامی انجام داد؟ یا هنگامی که انصار او را برای خلافت، نامزد کردند، او چه کرد؟ بیعت انصار با ابوبکر، چه مقدار به طول انجامید؟ میزان همکاری آنان با ابوبکر در چه حدّی بود؟ آیا با هیچ یک از خلفای قریشی راشدین بر سر خلافت، نزاع و درگیری داشتند؟

موضع‌گیری انصار در قبال فتنه‌ای که در زمان حیات خلیفه سوم رخ داد، چه بود؟ موضع آنان در برابر بیعت حضرت علی علیه‌السلام و خلافت او چه بود؟ آیا موضع‌گیری آنان در این مسئله، یکپارچه و یکدست بود؟ آیا در رخدادهای داخلی در دوران حضرت، مشارکت داشتند؟ سطح مشارکت آنان در اداره حکومت، در چه حدّی بود؟ میزان هم‌فکری و هم‌نوایی آنان با سیاست خلفای راشدین در چه سطحی قرار داشت؟

در عرصه نظامی: مشارکت آنان در نابودسازی جنبش مرتدان به چه شکلی بود؟ آیا شور و شوق جهادی آنان نسبت به زمان پیامبر (ص)، رو به ضعف و اضمحلال نهاد یا به همان وضعیت، باقی ماند؟ دلایل آن چه بود؟ میزان مشارکت آنان در فتوحات در چه حدّی بود؟ جایگاه آنان در سپاهیان فتوحات، کجا قرار داشت؟

تأثیر آنان در حیات فکری چه بود؟ به ویژه در حفظ قرآن، آموزش و تدوین مُصحف قرآن و تأثیر آنان در روایت حدیث و تبلیغ آن به دیگران؟ شیوه فقهی و فتوای آنان در عصر خلفای راشدین، به چه شکلی بود؟

پاسخ به این سؤالات و دیگر پرسش‌ها، به شکلی که رفع ابهام، و شک و تردید کند و مورد پذیرش و اطمینان قرار بگیرد پس از جستجو و مقایسه، منبع اصلی این پژوهش را شکل خواهد داد و بر اهمیت نگارش در این زمینه، خواهد افزود.

پژوهشگر با دشواری‌های فراوانی در این پژوهش روبرو گردید که از جمله مهم‌ترین آن‌ها، پراکندگی منابع علمی از جمله منابع کتب حدیث، تراجم، طبقات، تاریخ، سیره و کتاب‌های دیگر و آمیزش آنها با دیگر روایات است؛ چراکه در اکثر منابع، روایاتی وجود دارد که پیرامون انصار سخن می‌گویند و نقش آنان را پوشش می‌دهند، بدون اینکه آمیزشی میان آنان و دیگر مسلمانان وجود داشته باشد و این مسئله، ضرورتاً، باعث می‌شود به تحلیل و استنتاج پناه برد تا نقش انصار و تأثیر آنان در عصر خلفای راشدین را بروز داد.

رواج روایاتی که شیوع اختلاف میان صحابه از میان مهاجرین و انصار را دنبال می‌کند و بیان جنبه منفی و بزرگنمایی آن و افزودن مطالبی به آن، باعث می‌شود حقیقت نقش انصار، دچار تشویش و سردرگمی شود.

تناقض روایات تاریخی و مورد تحریف قرارگرفتن برخی از آنها، کم و کاست و سوءتعبیر، باعث گردیده، تناسب و هماهنگی میان این موارد، به شکلی که مورد اطمینان باشد، به سختی صورت بگیرد و توسل جستن به کتاب‌های حدیث از جمله، صحاح و سنن، مسندها، مستدرک‌ها و زوائد، ضرورتی مبرم، برای مقایسه کردن، ترجیح دادن و اثبات حقایق باشد.

شیوه نگارش این پژوهش، خوانش منابع، سپس رصد کردن اطلاعات مربوط به انصار و جمع‌آوری آنها در مجموعه فیش‌هایی، سپس دسته‌بندی و شمارش آنها تحت عناوین محتویات این مطالب، براساس آن چیزی است که بحث و نقشه پژوهش، ضرورت آن را اقتضا می‌کند.

به این موضوع در یک مقدمه و چهار فصل و خاتمه، علاوه بر پیوست‌ها و ذکر منابع و مراجع، پرداخته شده است.

فصل اول، تحت عنوان انصار و پیامبر (ص) در سه مبحث:

۱. شهر مدینه در زمان هجرت پیامبر (ص) و ارتباط انصار با پیامبر (ص) و موضع‌گیری آنها در قبال پیامبر (ص) و مهاجرین پس از هجرت.
۲. جهاد انصار در غزوات و سرایا.
۳. موضع‌گیری انصار در قبال یهودیان و منافقین در مدینه.

و در پایان فصل اول، جایگاه انصار در پیشگاه پیامبر (ص) بیان شده است.
فصل دوم: پژوهش پیرامون نقش سیاسی انصار در عصر خلفای راشدین که چهار مبحث را در بر می‌گیرد:

۱. موضع‌گیری انصار در زمان خلافت ابوبکر.
  ۲. نقش سیاسی آنان در زمان خلافت عمر بن خطاب.
  ۳. موضع‌گیری آنان در خلافت عثمان، از جمله فتنه‌ای که در زمان خلافت او رخ داد.
  ۴. موضع‌گیری انصار در قبال بیعت حضرت علی علیه‌السلام و خلافت وی و مواضع آنان پیرامون رخداد‌های داخلی که در زمان او به وقوع پیوست.
- فصل سوم: نقش انصار در جنگ‌های رده و تأثیر آنان در فتوحاتی که در عصر خلفای راشدین، صورت پذیرفت که سه مبحث را در بر می‌گیرد:

- اول: نقش انصار در فتوحات شام و مصر.
  - دوم: مشارکت انصار در فتوحات عراق و مشرق زمین.
  - سوم: مشارکت انصار در جنگ‌های جمل، صفین و خوارج.
- فصل چهارم: تأثیر انصار در جنبش فکری زمان خلفای راشدین که سه مبحث را شامل می‌شود:

۱. نقش انصار در حفظ و نگهداری قرآن، جمع‌آوری و آموزش آن.
  ۲. مشارکت انصار در روایت حدیث و تدوین آن.
  ۳. مشارکت انصار در فقه و فتوا صادر کردن و جایگاه علمی آنان.
- نتایج پژوهش هم، در برگیرنده نتایجی است که در این پژوهش، به دست آمده و پاسخگویی به سؤالاتی که در مقدمه آمده است.

تحلیل منابع:

این پژوهش، بر مجموعه‌ای از منابع و مراجع، تکیه داشته و شالوده آن را شکل داده و با توجه به کثرت این منابع و تنوع مطالب آن، این مجموعه کتاب‌ها را براساس موضوعات آن، دسته‌بندی کرده‌ایم و به مهم‌ترین آنها و پر بسامدترین آنها در این پژوهش، اشاره می‌کنیم:

قرآن کریم:

قرآن کریم از انصار یاد می‌کند و در چندین موضع، لب به ستایش آنان می‌گشاید.^۱ به حُسن سرسپردگی آنان به خداوند و پیامبر (ص) اشاره می‌کند و بر عمق برادری آنان با مهاجرین تأکید می‌ورزد^۲ و به کمال ایمان آنان، شهادت می‌دهد^۳ و کردار بزرگوارانه، ایثار و جان‌فشانی سترگ آنان را می‌ستاید؛ صبر آنان و شدت شجاعت آنان در جهاد، همراه با برادران مهاجر خویش را بیان^۴ و خداوند، نام "انصار" را بر آن ارزانی می‌کند و این عنوان را تنها در میان مؤمنان، به آنان اختصاص می‌دهد. این آیات قرآن، یکی از منابع اصلی این پایان‌نامه را شکل داده است.

در کتاب‌های تفسیر، اطلاعات ارزشمندی پیرامون انصار وجود دارد که از آن بهره‌مند شده‌ایم؛ به ویژه در فصل اول، از جمله این کتاب‌ها، عبارتند از: تفسیر طبری (متوفای ۳۱۰ هجری/۹۹۲م)، "جامع البیان" که اسناد روایات در آن بیان شده و تفسیر اثری محسوب می‌شود. "تفسیر القرآن العظیم" ابن کثیر (متوفای ۷۷۴ هـ)، "الجامع لأحكام القرآن" قرطبی (متوفای ۶۷۱ هجری)، این تفسیر به جمع‌آوری سخنان و روایات در یک مسئله و ترجیح دادن صحیح‌ترین آنها از نگرش مؤلف آن، توجه دارد.

از نوشته‌های سید قطب پیرامون منافقین در کتاب "فی ظلال القرآن" بهره‌های فراوانی برده‌ایم و مجموعه دیگری از تفاسیر که در جایگاه خویش در پژوهش، هر چند اندک، به آنها، اشاره کرده‌ایم.

۱- نام انصار به صراحت در دو آیه از سوره توبه ذکر شده است: آیه ۱۰۰: «والتابِقون الأولون من المهاجرین والأنصار والذین اتبعوهم بإحسان رضی الله عنهم ورضوا عنه» و آیه ۱۱۷: «لقد تاب الله علی النبیّ والمهاجرین والأنصار الذین اتبعوه فی ساعة العسرة».

۲- آیه ۷۲ سوره انفال: «ان الذین آمنوا وهاجروا وجاهدوا بأموالهم وأنفسهم فی سبیل الله والذین آووا ونصروا أولئک بعضهم أولیاء بعض».

۳- آیه ۷۴ سوره انفال: «والذین آمنوا وهاجروا وجاهدوا فی سبیل الله والذین آووا ونصروا اولئک هم المؤمنون حقاً لهم مغفرة ورزق کریم».

۴- آیه ۹ سوره حشر: «و یؤثرون علی أنفسهم لو کان بهم خصاصة».

۵- آیه ۱۵۷ سوره اعراف: «والذین آمنوا وعزروه ونصروه واتبعوا النور الذی أنزل معه أولئک هم المفلحون».